

รูปแบบพุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ Model Buddha's Method for Social Teaching Assist to Integration

พระจिराय อุตตโม (มุลมาก)

Phra Jirayu auttamô (Moomak)

นักวิชาการอิสระ

Srisuttharamaram Temple

E-mail: gg0956243580@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 12 กันยายน 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 19 ตุลาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 พฤศจิกายน 2564

บทคัดย่อ (Abstract)

รูปแบบพุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการพระพุทธเจ้าทรงดำเนินเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่ออนุเคราะห์สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ แม้ว่าจะทรงรู้อีกว่า เป็นการยากลำบากเพียงใดก็ตาม ทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ทรงมีจิตที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณาและปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน พระพุทธจริยาอันเกิดจากการตั้งปณิธาน หรือการตั้งความปรารถนาที่เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือ สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์และสังสารวัฏ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการพิจารณาเห็นความทุกข์ของสรรพสัตว์โทษภัยของกิเลส และสังสารวัฏ “เราตรัสรู้แล้ว จะให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจะให้ผู้อื่นพ้นด้วย เราข้ามได้แล้ว จะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย”

คำสำคัญ: รูปแบบพุทธวิธี; การสอนสังคมศึกษา; บูรณาการ.

Abstract

Form Buddha's Method for Social Teaching Assist to Integration. Buddha was going on for life style to others. Therefore, to help them without suffering, although, he known all those cases. Then, he supports disciple go to announcement for religion to help all living. Buddha had good mental kindness please and wish to help all others with purity. He sacrifices by no any compensation. He had determined or wished to help all animals without suffering and rebirth. Since he was Bodhisattva by mean consider from all animals suffering and

Transmigration “I am enlightened one then will help others to know, I am transnational one then will help others too”

Keywords: Form Buddha; Method; Social Teaching; Integration.

บทนำ (Introduction)

พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการคือการเน้นประเด็นปัญหาหลักของแต่ละชาติ มุ่งไปสู่หลักใหญ่ๆ 4 ประเด็น คือ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความมั่นคงแต่ละประเด็นปัญหา ล้วนมีความจำเป็นและอิงอาศัยกันและกัน ถ้าเศรษฐกิจดีอย่างอื่นก็พลอยหมดปัญหาไป หรือมีปัญหาที่เพียงเล็กน้อย ถ้าเศรษฐกิจมีปัญหา อย่างอื่นก็พลอยได้รับผลกระทบด้วย ทำให้เกิดภาวะสะดุดเป็นลูกโซ่ ในฐานะเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญอย่างนี้ พุทธธรรมจึงมองจิงมองเห้นว่าการจะลดปัญหาแก้ไขเรื่องเศรษฐกิจให้ลดน้อยลง หรือหมดปัญหา ต้องมีการศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ หลักพุทธธรรมที่จะนำมาศึกษาในบทเรียนนี้ สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างแน่นอน เพียงแต่ผู้ศึกษาต้องนำไปประพฤติใช้อย่างจริงจังเท่านั้น เพราะนี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนของผู้หมดปัญหา สิ่งที่น่ามาสอนจึงเป็นไปเพื่อหมดปัญหา มิใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญหา ทุกระดับของสังคมสามารถนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติเพื่อขจัดปัญหาได้อย่างเหมาะสม ปัญหาจึงอยู่ที่ผู้ปฏิบัติ มิใช่อยู่ที่หลักการและวิธีการ เช่นเดียวกับคนไข้ การที่โรคจะหาย คนไข้ต้องรับประทานยาตามคำสั่งของแพทย์ มิใช่หายเพราะแพทย์สั่ง คำสอนทางพระพุทธศาสนามีไว้ให้คนปฏิบัติตาม ผู้ปฏิบัติจะได้รับประโยชน์เองโดยไม่ต้องรอฟังคำสั่งจากใครๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นสำคัญ เกี่ยวกับพุทธวิธีกับหลักธรรมเพื่อการสอนสังคม การอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ พุทธวิธีการสอนสังคมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการปกครองแบบสามัคคีธรรม รูปแบบการเมืองการปกครองในสมัยของพระพุทธเจ้า (สมัยพุทธกาล) พุทธวิธีการสอนศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน ดังเนื้อหาบทความต่อไปนี้

1. พุทธวิธีกับหลักธรรมเพื่อการสอนสังคม

ทีฆฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทหาถึง หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มิได้ปฏิเสธความร่ำรวยมั่งคั่ง แต่มีวิถีทางที่จะนำไปสู่ความร่ำรวยมั่งคั่งที่ยั่งยืนอย่างรอบด้าน รวมทั้งช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน (ทรัพย์) ให้ปลอดภัย ไม่ใช่เพียงคนเดียวรวยโดยฉับพลัน (ดูรายละเอียดใน, อง. อฎฐก. 23/144/289.)

ในความรู้สึกของคนทั่วไปมักมีมุมมองและทัศนคติในลักษณะที่ว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนที่มุ่งเน้นในทางให้มนุษย์ลดละซึ่งกิเลส นำพาวิถีชีวิตมุ่งตรงสู่ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งดูเหมือนหนึ่งว่าไม่ให้ความสนใจในมิติมาหาความมั่งคั่งด้านเงินๆ ทองๆ ของการดำเนินชีวิต แต่ในความเป็นจริง

แล้ว “หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มิได้ปฏิเสธความร่ำรวยมั่งคั่ง แต่มีวิธีที่นำไปสู่ความร่ำรวยมั่งคั่งที่ยั่งยืน เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ไม่ใช่เที่ยวจน เตี้ยรววยโดยฉับพลัน”

หลักธรรมสำคัญอีกประการ อันเป็นหลักที่นำมาซึ่งความสุขในชีวิตปัจจุบัน ท่านกล่าวว่าเป็นหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะ 4 (ประโยชน์ในภพปัจจุบัน) ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนแก่อุชชัยพราหมณ์ ในขณะที่ไปเข้าเฝ้า เพื่อกราบทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นไปในลักษณะเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและหลักธรรมที่เป็นไปในลักษณะเพื่อประโยชน์สุขในภายภาคหน้าให้ฟังเนื่องจากตนจะย้ายไปอยู่ในต่างถิ่น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอน ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ธรรม 4 ประการนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน กล่าวคือ อุดมฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา

1) อุดมฐานสัมปทา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันในการทำงาน... เธอเป็นผู้ขยันขันแข็งขานาน ไม่เกียจคร้านในงานนั้น ประกอบด้วย ปัญญาเครื่องสอบสวน ตรวจตรา รู้จักวิธีปฏิบัติในเรื่อง นั้น ๆ สามารถทำ สามารถจัดการ นี้เรียกว่า อุดมฐานสัมปทา

2) อารักขสัมปทา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรมีโภคทรัพย์มาก ที่หามาได้ด้วย ความขยันหมั่นเพียรแล้ว... เธอจัดการคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้โดยพิจารณาว่าทำอย่างไร พระราชาทั้งหลาย จะไม่พึงบริโภคทรัพย์เหล่านั้นเสีย พวกโจรไม่พึงลักไปเสีย ไฟไม่พึงไหม้ไปเสีย น้ำไม่พึงพัดพาไปเสีย นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา

3) กัลยาณมิตตตา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรเข้าอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบลใดก็ตาม เธอเข้าสนิทสนมสนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง คนสูงอายุที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง ผู้ประกอบการด้วยศรัทธา... ศีล... จาคะ... และ (ปัญญา) เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธา... ศีล.. จาคะ (และ) ปัญญาของเขา.. นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา

4) สมชีวิตา เป็นอย่างไร ? คือ กุลบุตรเป็นผู้เลี้ยงชีวิตเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจในทางเพิ่มพูนและทางเสื่อมถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างไรรายได้ของเรา จึงจะเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนช่างหรือลูกมือคนช่าง ยกตรา ชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่าหย่อนไปเท่านี้ หรือเกินไปเท่านี้ ถ้าหากกุลบุตรนี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเอาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้สมบัติเหมือนกินมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีวิตอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างคนอนาถา แต่ด้วยเหตุที่กุลบุตรเลี้ยงชีวิตเหมาะสมจึงเรียกว่า สมชีวิตา

2. การอนุเคราะห์อย่างบูรณาการ

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องที่เป็นไปในลักษณะของประโยชน์สุขในปัจจุบัน ที่มีแง่มุมทางโลกซึ่งทางเศรษฐศาสตร์มีมิติที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทั้งการอยู่ การกิน รวมถึงความสัมพันธ์ทางกิจกรรมของเศรษฐกิจในทุก ๆ เรื่องเลยทีเดียว นำพามาซึ่งความมั่นคงและสมบูรณ์ ซึ่งหลักธรรมที่นำมาสู่ความ “ร่ำรวยและมั่งคั่ง” อย่างยั่งยืนนั้นโบราณท่านเรียกว่า “หลักธรรมหัวใจเศรษฐี (อุ อา ก ส)” โดยที่มีสาระสำคัญโดยสรุป 4 ประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง : ขยันหา (อุฏฐานสัมปทา) หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร เสาะแสวงหาหนทางวิธีการในการทำมาหากิน รวมถึงกินลึกลงไปในเรื่องของความมีศีลธรรมและคุณธรรมนำทางความขยันนั้น เป็นไปในลักษณะของความขยันใน “สัมมาอาชีพ” เป็นอาชีพที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม หากเป็นความขยันที่ผิดเพี้ยนจากครรลองคลองธรรมนำไปสู่การประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตแล้วนั้น ไม่ใช่ความหมายของคำว่าขยันตามหลักธรรมหัวใจเศรษฐี เกี่ยวเนื่องจาก หากประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตแล้วล้วนแต่พามาซึ่งความเดือดร้อนในอนาคต เปรียบเสมือนเป็นการไปเบียดเบียนเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาเป็นของตัวเอง ถึงแม้ว่าหากในปัจจุบันกฎหมายนั้นยังไม่สามารถที่จะเอาผิดได้ แต่ตัวเรารู้สึกอยู่แก่ใจตัวเองว่าทรัพย์สินดังกล่าวที่หามาได้นั้นไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ก็เกิดความทุกข์ใจในความกลัวว่าสักวันหนึ่งจะถูกจับได้และได้รับผลกระทบนั้น

ประการที่สอง : รักษาดี (อารักขสัมปทา) หมายถึง การเก็บรักษาทรัพย์สินเป็นการต่อยอดมาจากเงินทองที่เราขยันหามาจากสัมมาอาชีพที่สุจริตนั้น กินลึกลงไปในการบริหารจัดการทรัพย์สินดังกล่าวให้งอกเงยออกดอกออกผลตามมาด้วย เป็นไปในลักษณะของการเก็บรักษาและใช้ไปในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดหลักธรรม “อารักขสัมปทา (รักษาดี)” ในข้อนี้มีจุดมุ่งหมายสอนให้ประหยัดมัธยัสถ์รู้จักเก็บออมรวมความถึงรู้จักบริหารการใช้จ่าย ซึ่งนัยก็เปรียบเสมือนเป็นการดูแลรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยสัมมาอาชีพไม่ให้หมดไปในทางที่เสื่อมเสียและเป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่นหรือให้รู้จักในคุณค่าของทรัพย์สินที่หามาได้โดยรู้จักเก็บและใช้ไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อตนและบุคคลอื่น

ประการที่สาม : ผูกมิตรกับกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตตา) หมายถึงการรู้จัก “คบคนดี มีความเป็นเพื่อนแท้” ความเป็นเพื่อนแท้นั้นย่อมพามามิตรไปในเส้นทางที่ดี ๆ จะพึงสังเกตได้ว่าหลักธรรมในข้อนี้ต่อยอดมาจากการขยันหาและรักษาดี เกี่ยวเนื่องจาก มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ดังนั้น หากว่าเรามีกัลยาณมิตรแล้ว ความเจริญก้าวหน้าก็เกิดขึ้น

ในวิถีชีวิตของสังคมเศรษฐกิจที่มนุษย์ถือเป็นสัตว์สังคมที่ต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น สิ่งสำคัญอีกประการในการดำเนินชีวิตก็คือการเลือกคบมิตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญตามหลัก “มงคลชีวิต 38 ประการ” อันเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยมงคลแรกคือ “ไม่คบคนพาล” และต่อด้วยมงคลประการที่สองคือต้องรู้จัก “คบบัณฑิต” เป็นที่น่าพึงสังเกต

ว่าหลักธรรมมงคลชีวิตในพระพุทธศาสนาที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ยกเอามาวางเป็นหลักปฏิบัติในลำดับที่ 1 และ 2 นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคน บ่งชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่สำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้นสิ่งสำคัญและต้องคำนึงถึงในเบื้องต้นคือเรื่องคน ดังที่เคยเคยได้ยินได้ฟังมาบ่อย ๆ ในทำนองที่ว่า “คนนี้เสียคนเพราะคบเพื่อนไม่ดี ส่วนคนนี้ได้ดีเพราะมีเพื่อนที่ดีคอยแนะนำและช่วยเหลือเกื้อกูลไม่ให้เกิดทางผิด” “ผูกไมตรีกับกัลยาณมิตรในหลักธรรมของหัวใจเศรษฐี จึงมีมิติที่ต่อยอดและสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับขยันหาและรักษาทรัพย์สินเอาไว้ ซึ่งถ้าหากว่าเรามีกัลยาณมิตรที่คอยให้คำปรึกษาและแนะนำแล้วทรัพย์สินที่เราหาได้รวมทั้งเก็บรักษาและใช้ไปนั้นก็ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

ประการที่สี่ : ดำรงชีวิตแบบพอเพียง (สมชีวิตา) หมายถึง การรู้จักคุณค่าของทรัพย์สินเงินทอง ที่หามาได้ใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย รวมถึงกินลึกลงไปใน ความพอประมาณ ความสมเหตุสมผล ความสมดุล และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต เกี่ยวเนื่องจาก ความพอเพียง มีลักษณะอภิลักขิต (ไม่เลือกกาลไม่เลือกสมัย) คือ สามารถใช้ได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ เพราะเป็นหลักแห่งความเป็นจริงเสมอ “ความพอเพียง” มีคุณลักษณะ ที่สำคัญคือ

ประการแรก ความพอประมาณ คือ เป็นความพอดีที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป หรือ ไม่สุดโต่งทั้งสองด้านไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม มิติทางการเมือง และมิติทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญในความพอดีที่มีอยู่หรือได้มานั้นต้องไม่เบียดเบียนตนเองและไม่ก้าวข้ามไปเบียดเบียนคนอื่น เป็นความพอดีที่ตั้งอยู่บนหลักของศีลธรรมและคุณธรรมเป็นสำคัญ

ประการที่สอง ความสมเหตุสมผล ประกอบไปด้วย

(1) ความสมเหตุสมผลในการจัดลำดับความสำคัญ เป็นการจัดลำดับความสำคัญในการตัดสินใจของทุกมิติทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในประเด็นที่มองถึงความสมเหตุสมผลทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยมีผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

(2) ความสมเหตุสมผลในกระบวนการดำเนินการ เป็นการคำนึงถึงความเหมาะสมของวิธีการและขั้นตอนของการดำเนินการต้องโปร่งใส ไม่เอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มตนเองและพวกพ้อง ที่สำคัญต้องยึดหลักธรรมาภิบาล

(3) ความสมเหตุสมผลในด้านผลกระทบหรือต้นทุนทางสังคม เป็นการคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมโดยรวม ตลอดจนสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักของความสมดุลและดุลยภาพโดยรวมของมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่ตั้ง

ประการที่สาม ความสมดุลของความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ คือ เป็นความสมดุลทางหลักความคิด ความสมดุลทางหลักการพูด ความสมดุลทางหลักการปฏิบัติ รวมถึงความสมดุลในมิติอื่น ๆ ซึ่งเมื่อความพอเพียงเป็นการไม่ไปเบียดเบียนตัวเองและคนอื่น รวมทั้งการไม่ไปเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้วยแล้ว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ในเชิงอุดหนุน ส่งเสริม เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการดำเนินความสัมพันธ์ที่แสวงหาประโยชน์ส่วนรวม ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเป้าหมายหลัก เพื่อนำไปสู่จุดสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แทนการนำไปสู่จุดวิกฤติ

ประการที่สี่ การสร้างภูมิคุ้มกัน คือ ความสามารถในการรองรับหรือรับมือกับสภาวะการณ์ ความผันผวน และการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้เป็นอย่างดี เนื่องจาก ความพอเพียง ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น จึงได้รับผลกระทบไม่มาก และสามารถกลับสู่จุดสมดุลและดุลยภาพใหม่ได้อย่างรวดเร็วนั่นเอง

3. พุทธวิธีการสอนสังคมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความหมาย คำว่า “เศรษฐกิจ” มาจาก 2 คำ คือ เศรษฐ แปลว่า ดีเลิศ และว่า กิจ แปลว่า การประกอบ การเมื่อรวมกันจึงได้ความว่า การประกอบกิจการงานเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย จ่าย แจก การบริโภค และการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ผลดีเลิศ ส่วนคำว่า พอเพียง หมายถึง ความเหมาะสม หรือ ความพอดี เน้นการผลิตและการบริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลัก ซึ่งไม่ได้เน้นกำไรสุทธิ หรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด และเมื่อรวมกันจึงได้ความว่า การผลิตจำหน่าย และบริโภคอย่างพอเหมาะพอดี นั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำริขึ้น เพื่อแสวงหาทางออกจากวิกฤตเศรษฐกิจให้กับสังคมไทย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ “การที่พึ่งตนเองได้” วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความสงบสุขของผู้คนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อน เน้นให้คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพอเพียง ไปจนถึงขั้นการแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน สร้างอาชีพและเสริมทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย ใช้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยการยึดหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2533: 31)

1) แนวทางการปฏิบัติตามระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงแนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการประสานกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่เป็นเกษตรกรอย่างชาญฉลาด และเป็นรูปธรรม หลักจริยธรรมดังกล่าว คือหลักการเดินสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ในระดับโลกียธรรม การเดินทางสายกลาง คือธรรมที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านทั่วไปได้แก่ความเป็นผู้รู้จักพอในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ชีวิตแบบไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งมีลักษณะเป็นการเน้นการลด ละ เลิก อบายมุข ด้วยการประพฤติตามหลักเบญจศีล และ เบญจธรรม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นวิถีพุทธ

2) แนวทางการปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

(1) ประหยัด ลดละความฟุ่มเฟือย ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านที่ไม่จำเป็น ดังพระราชดำรัสว่า "ความเป็นอยู่ที่ดีต้องไม่ฟุ่มเฟือย ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง"

(2) ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ดังพระราชดำรัสที่ว่า "ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นสำคัญ"

(3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายกันอย่างรุนแรงดังอดีต ดังพระราชดำรัสว่า "ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหา มาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำที่ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่ง เบียดบังมาจากผู้อื่น"

(4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิด มีรายได้จนถึงขั้นพอเพียง ดังพระราชดำรัสว่า "การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงขึ้นเพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้น หนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือ ให้เกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง"

(5) ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า "พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัวทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้จงกวม สมบูรณ์ยิ่งขึ้น"

3) หลักธรรมในเศรษฐกิจพอเพียงระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริและพระราชทานไว้ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศแก่คนไทยนั้น วัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายหลัก คือ ความสงบสุขของผู้คนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อน หากวิเคราะห์โดยละเอียดก็จะพบว่า ทรงประยุกต์มาจากหลักธรรม ในพระพุทธศาสนานั้นเอง จาก พระราชดำรัสอธิบายขยายความหมายของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่ กล่าวมาข้างต้น นั้นทำให้เราพบว่าหลักธรรมต่อไปนี้ปรากฏเป็นรากฐานอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบ พอเพียง

หลักสันโดษ หลักสันโดษ มุ่งให้บุคคลพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองได้มา และใช้จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิด ประโยชน์ ให้บุคคลรู้จักประมาณ ได้แก่ การประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ความเป็นอยู่อย่าง สงบเรียบง่าย และโปร่งใส ไม่ทะเยอทะยานต่อสู้อื่น และเบียดเบียนบุคคลอื่น ไม่เอาเปรียบกัน อยู่ ร่วมกันได้อย่างสันติสุขสันโดษ มีความหมาย 3 นัยคือ ยินดีสิ่งที่ตนได้ ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ และ ยินดีด้วย ใจที่มั่นคง และหลักสัปปุริสธรรม 7 หลักสัปปุริสธรรม 7 คือ ธรรมของ สัตว์ ธรรมที่ทำให้คนมีคุณสมบัติ ของคนดี ประกอบด้วย

(1) อัมมัญญา - ความรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

(2) อุตถัญญา - ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์

(3) อุตถัญญา - ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

(4) มัตถัญญา - ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ฝึกหัดรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ศึกษารู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ เป็นต้น

(5) กาลัญญา - ความรู้จักกาล คือรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา เป็นต้น

(6) ปริสัญญญา - ความรู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

(7) บุคคลัญญา หรือ บุคคลโพรปรัชญา - ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี เป็นต้น

หลักกามโภคีสุข 4 (สุขของคฤหัสถ์ 4) คือ คนครองเรือนควรจะมีความสุข 4 ประการ ซึ่งคนครองเรือนควรพยายามให้เข้าถึงให้ได้ คือ

(1) อตถิสฺสุข - สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต โดยเฉพาะความอุ่นใจปลาบปลื้มภูมิใจว่าเรามีทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังของตนเอง

(2) โภคิสฺสุข - สุขเกิดจากการบริโภคทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดูบุคคลอื่น และทำประโยชน์สุขต่อผู้อื่นและสังคม เป็นต้น

(3) อนนฺสฺสุข - สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ไม่ต้องทุกข์ใจ เป็นกังวลใจเพราะมีหนี้สินติดค้างใคร

(4) อนวัชชฺสุข - สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมที่สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน

4) ความสอดคล้องของหลักเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมในพุทธศาสนา

(1) เน้นความเป็นเศรษฐกิจแบบองค์รวม กล่าวคือ เป็นระบบการพัฒนาชีวิตของปัจเจกชน ควบคู่กับการพัฒนาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม โดยมีจริยธรรมคือความเมตตา ความเกื้อกูล

สงเคราะห์ ความสามัคคี ความไม่เห็นแก่ตัว ดังหลักของระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์อยู่ดี ชุมชนอยู่ดี ธรรมชาติยั่งยืน

(2) เป็นระบบเศรษฐกิจแบบมีขั้วที่มีสัมมาอาชีวะเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งสามารถโยกไปสู่งานที่พระพุทธศาสนามีทำที่ปฏิเสธความสุดโต่ง 2 ด้าน คือ การหมกมุ่นในกามสุขอย่างเดียว และการทรมาณตนเองในรูปแบบต่างๆ

(3) เป็นระบบเศรษฐกิจ ที่มุ่งพัฒนาทั้งคนและทั้งกระบวนการทางเศรษฐกิจ ซึ่งถ้าคนไทยปฏิบัติตามระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงก็จะส่งผลให้เกิดภาวะ “เศรษฐกิจงอกงาม ธรรมงอกเงย คนก็มีความสุข”

(4) เป็นระบบเศรษฐกิจ ที่ไม่เปียดเบียนใครให้เดือดร้อน ไม่มุ่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติจนกลายเป็นการทำร้ายธรรมชาติ

(5) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ฝึกให้มนุษย์ตระหนักรู้ถึงศักยภาพในด้านการสามารถพึ่งตนเองได้

4. พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการปกครองแบบสามัคคีธรรม

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การบริหาร ให้บ้านเมือง สังคม ประเทศชาติสามารถจะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นระบบระเบียบ เพื่อให้เกิดความสงบสุขอย่างแท้จริงด้วยระบบการปกครองแบบความสามัคคี การที่บุคคลในรัฐหรือประเทศและสังคมนั้น ๆ แสดงออกซึ่งการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จสมประสงค์ตามความต้องการของรัฐ หรือประเทศ และสังคมนั้น ๆ และกำลังที่รวมกันนั้น เป็นได้ทั้งกำลังทางกาย กำลังทางใจ กำลังทางความรู้ กำลังทางทรัพย์ เพื่อร่วมกันสร้างประโยชน์และความสุข มิใช่รวมกำลังกันเพื่อทำลายหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น โดยมีองค์ประกอบด้านคุณธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ความรับผิดชอบ ไม่เห็นแก่ตัว มีใจเป็นธรรม และมีระเบียบวินัย ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสามัคคี คือ การร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความกลมเกลียวไม่ทะเลาะวิวาทคิดทำลายหรือแก่งแย่งชิงดีกัน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ไม่เห็นแก่ตัว มีใจเป็นธรรมและมีระเบียบวินัย ซึ่งเกิดจากการรับรู้และสรุปตามความเข้าใจของแต่ละคน ในส่วนของรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม เป็นรูปแบบการปกครองที่มีในสมัยพุทธกาล เป็นการปกครองที่ให้อำนาจแก่คณะบุคคลที่มีอำนาจได้ร่วมกันปกครอง เพื่อให้สามารถพัฒนาบ้านเมืองก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อีกรูปแบบหนึ่ง ถ้าเปรียบในปัจจุบันแล้วถือว่าระบบประชาธิปไตยมีส่วนคล้ายมากที่สุดกับระบบสามัคคีธรรม หลักการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้นต้องใช้หลักธรรมที่จะช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคมโดยตรง หลักธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วคือ หลักอคติ 4 หลักอุปนิทานยธรรม 7 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองโดยตรง หลักทศ 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมเกิดความสามัคคีกัน และวิถีชีวิตการ

ปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้น ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ภายใต้การปกครองของรูปแบบสามัคคีธรรม เป็นวิถีชีวิตที่ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้มากที่สุด ต้องมีการประชุมหารือ ตกลงกันให้เรียบร้อย ก่อนที่จะได้ดำเนินการสิ่งใดออกมาสู่ ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองในรูปแบบนี้

1) ความสำคัญของการปกครองแบบสามัคคีธรรมสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นที่สำคัญดังนี้

(1) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องเคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล คือ จะต้องไม่ศรัทธาในตัวบุคคลหนึ่งบุคคลใดจนลืมนึกถึงความสามารถที่แท้จริง โดยต้องยอมรับว่าทุกคนมีความสามารถ และมีสติปัญญาอยู่ในวงจำกัดอาจมีทักษะที่ถูกต้องในบางเรื่องและผิดในบางเรื่อง จะต้องไม่เคร่งครัดในระบบอาวุโสมากเกินไป ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเพื่อค้นหาเหตุผลที่ถูกต้องอย่างแท้จริง เพราะเหตุผลจะช่วยจรรโลงให้การปกครองแบบสามัคคีธรรมดำเนินไปได้

(2) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องรู้จักประนีประนอม ผู้ที่มีศรัทธาในระบบบนี้จะต้องรู้จักการยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น ไม่ยึดมั่นในความคิดเห็นของตนเองอย่างมีดบอด ยอมผ่อนปรนหรือแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ตามเหตุผลที่ถูกต้องและเหมาะสม ยอมรับการแก้ไขปัญหิต่าง ๆ โดยวิธีสันติมากกว่าการแก้ไขด้วยวิธีที่รุนแรง

(3) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีระเบียบวินัย ผู้ที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตยต้องเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ถึงแม้การปกครองแบบสามัคคีธรรมจะมีส่วนที่คล้ายกับประชาธิปไตย ที่ให้มีสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนก็จริง แต่การใช้สิทธิเสรีภาพต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย การใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขตจนไปละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น ย่อมทำให้เกิดความสับสนอลเวง ความไร้ระเบียบในสังคม ดังนั้น สังคมจะดำรงอยู่ได้ถ้าคนในสังคมเป็นผู้มีระเบียบวินัย

(4) การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีความรับผิดชอบตอส่วนรวม ความรู้สึกรับผิดชอบตอส่วนรวมมักเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของประเทศ จะต้องประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ตอส่วนรวม เช่น การรักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม และปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น

สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนปรารถนาความสุข มนุษยชาติต่างปรารถนาอยากให้โลกมีสันติสุข มีการเรียกร้องหาสันติภาพกันทั่วโลก แต่จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า สันติภาพภายนอกต้องเริ่มมาจากสันติสุขภายใน และสันติสุขภายในต้องเริ่มจากการฝึกฝนใจให้หยุดนิ่ง เว้นจากการปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใด ที่จะทำให้เราได้พบกับสันติสุขที่แท้จริง หากทุก ๆ คนในโลกตั้งใจปฏิบัติธรรม ให้เข้าถึงพระธรรมภายใน เมื่อนั้นจะซาบซึ้งว่า พระธรรมภายในเป็นแหล่งกำเนิดของความสุขที่แท้จริง แล้วคนทั้งโลกจะหันมาแสวงหาสันติภาพอย่างถูกวิธี ด้วยการฝึกใจให้หยุดนิ่งพร้อมๆ กัน เมื่อถึงเวลานั้นสิ่งที่เป็นความปรารถนาาร่วมกัน คือ สันติภาพโลก จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน วินยปิฎก จุลวรรค ความว่า

“สุขา สงฆสสสามคคิ สมคคานญจนุคคโห
 สมคครโต ฌมมฏโฐ โยคคกเขมา น ฐสติ
 สงฆสมคคักคตวาน กปปิ สคคคมหิโมทติ.

ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข การสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุแห่งความสุข บุคคลผู้
 ยินดีในความพร้อมเพรียง ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ นรชนผู้สมานหมู่คณะ
 ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบันเทิงในสุคติ^๑ตลอดทุกปี”

เพราะฉะนั้น การแตกความสามัคคี จึงเป็นสัญญาณของความหายนะ การทะเลาะวิวาทกัน เป็น
 ปากทางแห่งความเสื่อม บัณฑิตจึงสนับสนุนความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ ความสามัคคีคำจุน
 ประเทศชาติและโลกนี้ที่เดียว ไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าประเทศใดไม่เห็นความสำคัญของอภิธานิยธรรม
 ดังที่กล่าวมาแล้ว ความวัฒนาถาวรของประเทศชาติก็อยู่ได้ไม่นาน

5. รูปแบบการเมืองการปกครองในสมัยของพระพุทธเจ้า (สมัยพุทธกาล)

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน
 เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิม
 ประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มี
 นักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี
 มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสะเก อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ และมีแคว้นเล็กอีก 5
 แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังกุตตราปะ รวมเป็น 21 แคว้น

ต่อมาในปลายยุคพระเวทอำนาจของพระราชามีมากขึ้น เพราะได้มีการโยงเอาสถาบันกษัตริย์กับ
 เทพเจ้าเข้าด้วยกัน คือถือว่าเทพเจ้าได้มอบสมบัติอันน่านับถือต่างๆ ให้แก่พระราชา แต่ถึงแม้ว่าอำนาจของ
 พระราชามีมากในยุคนี้ แต่พระราชาก็ได้ทรงเป็นเผด็จการ เพราะถ้าพระราชาประพฤติ นอกทางธรรมะ
 ประชาชนมีสิทธิขับไล่ต่อต้านพระราชา

พระมหาศรีบรรดกรธิธมโม (2550: 28-30) ในเรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมี
 รูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน 3 รูปแบบคือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชาธิปไตย) แบบสามัคคี
 ธรรม (สหพันธรัฐ) และแบบจักรวรรดินิยม (อุดมรัฐ) ซึ่งมีนัยดังนี้ คือ

1) แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State) คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง
 บ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ หรือบุโรหิต ข้า
 ราชบริพารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองใน
 แคว้นมคธ โกศล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือ
 หลาน ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่
 เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมา

คือ ปุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ ความ นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

2) แบบสภามัคคีธรรม (Republic State) หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองมีได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภาก็ทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า ราชา เช่น วัชชี มัลละ สักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามา บริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อนมีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ

การปกครองแบบสภามัคคีธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น 2 แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐ ๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมาพันธ์รัฐ คือรัฐอิสระหลาย ๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชาราชของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชาราช การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น รัฐวัชชี รัฐมัลละ เป็นต้น

3) แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราชา หรือพระเจ้าจักรพรรดิรูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมือง หรือนครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านชาณุมัต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชามอบให้เป็นรางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวฏฐทีปกะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น 1 ใน 8 เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดบ้าง โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง

วิทยาการ เชียงกุล (อ๋างใน คณะอง วังฝายแก้ว [ออนไลน์]) ได้อธิบายว่าราชาในอินเดียโบราณไม่ได้ อ๋างว่ามีเทวสิทธิ์ ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเหมือนปรัชญาการเมืองของกษัตริย์ในยุโรป พวกเขา อ๋างความเป็นธรรมราชา (ราชาผู้เป็นธรรม) มากกว่า อ๋างความเป็นเทวราชา (ราชาซึ่งมาจากเทพเจ้า) ราชาได้รับมอบหมายให้พิทักษ์ปกป้องธรรมะโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กำกับดูแล ในสมัยก่อนพุทธกาลวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงกว่ากษัตริย์ซึ่งมักเป็นเจ้านครรัฐเล็ก แต่สมัยที่กษัตริย์มีอำนาจแบบจักรพรรดิ วรรณะกษัตริย์สูงส่งกว่าวรรณะพราหมณ์การกล่าวถึงว่ากษัตริย์ต้องเป็นธรรมราชานั้นเป็นไปตามคัมภีร์ หรือทฤษฎีในทางความเป็นจริง กษัตริย์ที่มีอำนาจมากบางยุคสมัยอาจจะ อ๋างหรือทำตัวเป็นเทวราชา คือผู้ปกครองที่ใช้ อำนาจแบบเผด็จการก็ได้ แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะมีถึง 21 แคว้น (รัฐ) โดยแบ่งรัฐมหาอำนาจออกเป็น 4

รัฐ รัฐขนาดกลาง 12 รัฐ และรัฐขนาดเล็กอีก 5 รัฐ ตลอดพุทธกิจ 45 พรรษาพระองค์ก็ได้ทรงสนับสนุนหรือทรงแสดงแนวคิดถึงระบบการเมืองการปกครองในแง่ของทฤษฎีอย่างทางแนวคิดตะวันตกไม่ ในการนี้พระมหารัชมัต อริยมโ ได้มองพุทธกิจใน 3 ด้าน ประกอบไปด้วย

(1) พุทธกิจด้านการเมือง โดยเห็นว่าพระพุทธองค์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม ทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่ช่วยให้รัฐมีความมั่นคงและสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข

(2) พุทธกิจด้านการบริหาร โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า บริหาร เป็นคำที่แสดงความหมายถึงลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน บริหาร อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้

(3) พุทธวิธีในการปกครอง โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปสาส หรือ อภิบาล และเน้นไปที่การปกครองสงฆ์เป็นหลัก และอาศัยพระธรรมวินัยว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากวินัยแล้วยังทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารการปกครองด้วย

จะเห็นได้ว่าเรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้นๆ แต่ พระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่องของสังคม การขึ้นนำสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่นักวิชาการสำนักต่างๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาตรงหรือสอดคล้องกับลัทธิความเชื่อของตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธองค์แทบไม่แตะต้องเลย

6. พุทธวิธีการสอนสังคมศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน

ครั้งเมื่อพระมหาโพธิสัตว์ ท่านได้มาจุติยังพระชาติสุดท้าย พระองค์ก็ทรงบรรลุถึงซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์ทรงพบวิโมกข์ธรรม ธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ครั้งนั้นเอง มวลเหล่าทวยเทพมนุษย์และสัตว์ ล้วนแล้วแต่ยินดีปรีดาอิมเอนใจในธรรมอันประดุจน้ำอมฤตหลังขุโลมดวงจิตของเหล่าสรรพสัตว์น้อยใหญ่ให้ชุ่มเย็นด้วยธรรมปิติ หมู่สัตว์มากมายจำนวนนับไม่ถ้วน ได้ฟังธรรมและบรรลุธรรมอันเป็นอริยะภูมิวิสัย นับแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ผลในเวลาอันสั้น

พุทธประเพณีที่จะไม่มีการประกาศพระพุทธศาสนาทับเขตกาลเขตสมัยกัน พุทธประเพณีที่พุทธภูมิจะต้องเอื้อเพื่อในธรรมในความคิด ในการบำเพ็ญบารมีต่อกัน นอกเหนือจากที่ทรงกำหนดแบบแผน แนวทางในการสร้างบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าเช่น

1) พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณัติ สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของ

บิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้

2) ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น ทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ที่เป็นเดียรถีย์ (นักบวชนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธียุกรรมสำหรับเดียรถีย์ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤตติยปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน 4 เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกัน ได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

3) โลกัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลกภายหลังจากตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข (ความสุขอันจากความหลุดพ้นจากกิเลสแล้ว) ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ซึ่งขอกล่าว ยืนยันไว้ในบทนี้อีกพอสังเขปมี 5 ประการ คือ

พุทธกิจประการที่ 1 เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ 2 ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ 3 ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ 4 ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ 5 ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดงแล้ว ได้รับผลประโยชน์ตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ 5 นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาบางคนมีความรู้สึก ว่า “ทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จมรรคผลกันง่ายเหลือเกิน” ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่า ไม่มีคำว่าง่ายเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูลการประเมินผล การสรุปผล ในการแสดงธรรมทุกครั้ง

บทสรุป

พุทธวิธีการสอนสังคมเพื่อการอนุเคราะห์อย่างบูรณาการคือการเน้นประเด็นปัญหาหลักของแต่ละชาติ มุ่งไปสู่หลักใหญ่ ๆ 4 ประเด็น คือ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความมั่นคง แต่ละประเด็นปัญหา ล้วนมีความจำเป็นและอิงอาศัยกันและกัน ถ้าเศรษฐกิจดีอย่างอื่นก็พลอยหมดปัญหาไป หรือมีปัญหาที่เพียงเล็กน้อย ถ้าเศรษฐกิจมีปัญหา อย่างอื่นก็พลอยได้รับผลกระทบด้วย ทำให้เกิดภาวะสะดุดเป็นลูกโซ่ ในฐานะเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญอย่างนี้ พุทธธรรมจึงมองจึงมองเห็นว่าการจะลดปัญหาแก้ไขเรื่องเศรษฐกิจให้ลดน้อยลง หรือหมดปัญหา ต้องมีการศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และนำมาปรับใช้กับ

ชีวิตประจำวัน จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ หลักพุทธธรรมที่จะนำมาศึกษาในบทเรียนนี้ สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างแน่นอน เพียงแต่ผู้ศึกษาต้องนำไปประพฤติใช้อย่างจริงจังเท่านั้น เพราะนี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนของผู้หมดปัญหา สิ่งที่น่ามาสอนจึงเป็นไปเพื่อหมดปัญหา มิใช่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญหา ทุกระดับของสังคมสามารถนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติเพื่อขจัดปัญหาได้อย่างเหมาะสม ปัญหาจึงอยู่ที่ผู้ปฏิบัติ มิใช่อยู่ที่หลักการและวิธีการ เช่นเดียวกับคนไข้ การที่โรคจะหาย คนไข้ต้องรับประทานยาตามคำสั่งของแพทย์ มิใช่หายเพราะแพทย์สั่ง คำสอนทางพระพุทธศาสนามีไว้ให้คนปฏิบัติตาม ผู้ปฏิบัติจะได้รับประโยชน์เองโดยไม่ต้องรอฟังคำสั่งจากใคร ๆ

เอกสารอ้างอิง (References)

- คนอง ว่างฝายแก้ว.(2562). *รูปแบบและระบบการปกครองสมัยพุทธกาล (อินเดีย)*. สืบค้น 15 ธันวาคม 2562 จาก. <https://www.gotoknow.org/posts/504179>.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิรมโม). (2550). *ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เพาะยา: หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2535). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีการบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2533). *ทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชรัตนมณี, ผศ.(บุญเทียม ญาณินโท). (2558). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชาหลักพุทธธรรม. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆสนครปฐม*.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย. (255). *หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Burdy J. Raymond. (1972). *Fundamental of Leadership Readings*. Massachusetts Addison: Wesley Publishing Co.
- F.E. Fiedler. (1967). *A theory of Leadership Effectiveness*. New York: McGraw Hill Book.

พุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า

Buddhist Principle on Administration of the Buddha

พระมหาขุนทอง อคควโร(สนนํพา), ดร., พันเอก. ดร.สัณญา พงษ์ศรีตา, ดร.สุรศักดิ์ จันพลา

Phramaha Khuntong Aggavaro(Sonampa), Dr., Dr.Sanya Phongsrida, Dr.Surasak. Chanpla

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: donsrida@yahoo.co.th

วันที่รับบทความ (Received) : 29 กันยายน 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 30 ตุลาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 พฤศจิกายน 2564

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความนี้กล่าวถึง วิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย 1) พุทธวิธีในการวางแผน คือ การใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจให้ชัดเจน เพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กร คือ การกระจายอำนาจ การให้ความเคารพซึ่งกันและกัน 3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล คือ การจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร การจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถ มีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ 4) พุทธวิธีในการอำนวยการ คือ การสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ และ 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล คือ การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการทำงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร ข้อสำคัญถ้าผู้บริหารนำหลักพุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้านำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครององค์กร ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ จะทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีของคนในองค์กร สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : พุทธวิธี; การบริหาร; พระพุทธเจ้า

Abstract

This article discusses about administration techniques of the Buddha including 1) Buddhist planning method by using of vision to clearly set goals, objectives and missions for members to follow in the same direction. 2) Buddhist organizing method by decentralizing and respecting each other. 3) Buddhist personnel management method by training for personnel development, allocation of roles and responsibilities according to knowledge and ability and forming a reward and punishment system. 4) Buddhist directing

method by communicating to implement the plan. Administrators must show good human relations and leadership. 5) Buddhist controlling method by supervising of the operation quality control as well as the problem solving process within the organization. Significantly, if the executives apply the Buddhist principle on administration for their organizations and act according to the Dhammadhipateyya, it will cause of love and unity of the organization that can help solving various problems efficiently.

Keywords: Buddhist Principle; Administration; Buddha

บทนำ (Introduction)

เริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงตัดสินใจที่จะทรงสอนธรรมนั้นแก่เหล่าสรรพสัตว์มีบุคคลไม่มากนักที่พระพุทธองค์ทรงรู้จักในขณะนั้น ทรงเลือกปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีจิตใจดวงตาน้อยเป็นบทพิสูจน์ว่า หลักธรรมที่ตรัสรู้นี้มีผู้ที่สามารถจะรู้ตามได้หรือไม่ และเป็นการบริหารบุคคลากรไปด้วย บริหารด้วยวิธีการคัดเลือกบุคคลที่จะทรงสอนซึ่งมีภูมิธรรมในระดับหนึ่งแล้วจึงเกิดหลักการบริหารเวไนยสัตว์ตามภูมิธรรมโดยเปรียบเทียบกับดอกบัว จะเห็นได้ว่าการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้น ใช้วิธีการบริหารบุคคลากรมาโดยตลอด แม้ในช่วงปลายของยุคพุทธกาลก็ได้ตรัสในลักษณะของการบริหารบุคคลากรไว้ว่าไม่ตั้งผู้ใดขึ้นมาแทนพระองค์แต่ยกให้ธรรมและวินัยเป็นศาสดาแทนดังพุทธพจน์ในที่ขนิทาย ความว่า “ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย” (ที.ม. 13/141/320) ดังนั้นการบริหารบุคคลากรในพระพุทธศาสนาจึงมีกระบวนการที่เริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าและถ่ายทอดสู่ธรรมวินัยในที่สุด และยังคงสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการบริหารงานบุคคลากรในพระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ใช้หลักในหน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการศึกษา โดยหน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ ตามอักษรภาษาอังกฤษทั้งห้า คือ POSDC ดังนี้

P. คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบันเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O. คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S. คือ Staffing หมายถึง งานบุคคลากร เป็นการสรรหาบุคคลากรใหม่ การพัฒนาบุคคลากรและการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D. คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีภาวะผู้นำ

C. คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ดังนั้นเมื่อพิจารณาพุทธวิธีบริหารในประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล

ผู้เขียนจึงรวบรวมนำเสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ พุทธวิธีในการวางแผน พุทธวิธีในการจัดองค์กร พุทธวิธีในการบริหารบุคลากร พุทธวิธีในการอำนวยความสะดวก พุทธวิธีในการกำกับดูแล ดังเนื้อหาบทความต่อไปนี้

1. พุทธวิธีในการวางแผน

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในชั้นนี้ยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา แก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา “พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนา เป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ซึ่งถือว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธเจ้าต้องบริหารคณะสงฆ์ตั้งแต่นั้นมา” จานงค์ ทองประเสริฐ (2547 :33) กล่าวว่า แต่ก่อนหน้านั้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว “เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิ อยู่ในป่าเป็นเวลาถึง 49 วันหรือ 7 สัปดาห์ สำหรับการที่จะประมวลความรู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว ให้เข้าเป็นระเบียบ” ได้ทรงทบทวนไตร่ตรองธรรมอันวิเศษที่ได้ค้นพบจนกระทั่งตัดสินใจที่จะสอนเวไนยสัตว์แล้วและทรงวางแผนที่จะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ แสดงให้เห็นว่าแม้จะยังไม่มีคณะสงฆ์ ยังไม่มีการบริหารบุคลากรเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา แต่ก็มีวางแผนเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรม โดยพระพุทธองค์ทรงวางแผนว่าจะแสดงธรรมแก่ผู้ที่มีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์นี้คือเป็นผู้ “รู้ทั่วถึงธรรมนี้ ได้ฉับพลัน เป็นผู้ฉลาด เฉียบแหลม มีปัญญา มีฐลีในตาน้อย” (วิ.ม. 6/10/39)

หลังจากนั้น พระองค์เองทรงเลือกที่จะไปประกาศธรรมแก่เจ้าลัทธินในแคว้นมคธใน “อาทิตตปริยายสูตร” พระพุทธเจ้าตรัสสอนชฎิลสามพี่น้องและบริวารรวมเป็น 1,000 คน ว่าทุกอย่างเป็นของร้อน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นของร้อนด้วย ผัสสะเกิดจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจก็ร้อน เวทนาเกิดจากผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ร้อน ร้อนเพราะไฟราคะ โทสะ โมหะ ร้อนด้วยไฟ คือ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริทเวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ ทำให้พวกเขาหันมาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เพิ่มบุคลากร เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้นหลังจากภิกษุชฎิลได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว พระพุทธองค์เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยพระอรหันต์ชฎิล จำนวน 1,000 พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยราชบริพารเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมว่าด้วยอริยสัจ 4 ส่งผลทำให้ พระราชาและข้าราชการส่วนใหญ่ได้บรรลุโสดาปัตติผล สิ่งเหล่านี้เป็นพุทธวิธีในการวางแผนอย่างมีรูปแบบเป็นขั้นตอน ดังนี้ 1) สรรหาผู้รู้ตาม 2) ผู้ที่รู้ตามแตกตัวออกหาผู้รู้ตามทวีจำนวนมากขึ้น และ 3) เมื่อมีผู้รู้ตามมาก จึงต้องหาผู้อุปถัมภ์พระ

ศาสนา ได้พระเจ้าพิมพิสาร ผู้มีอำนาจมากและทรัพย์มากเข้ามาเป็นผู้บำรุงพระพุทธศาสนาในกิจการของฆราวาส

สุริย์ และ วิเชียร มีผลกิจ (2551 :6) กล่าวว่า พุทธวิธีทำให้การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วใช้เวลาในช่วงพรรษาแรกพระพุทธศาสนาก็สามารถตั้งมั่นในแคว้นมคธได้แล้ว อีกทั้งพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าส่งออกไปเผยแผ่พระศาสนานั้น เป็นผลให้มีผู้ต้องการที่จะบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาจำนวนมาก จนพระพุทธเจ้าต้องทรงอนุญาตให้สาวกทั้ง 60 รูป “สามารถที่จะบวชกุลบุตรได้เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงเห็นความไม่สะดวกของภิกษุและกุลบุตรผู้ประสงค์จะบวช ที่ต้องเดินทางมาจากที่ต่าง ๆ กัน ทุรกันดาร ด้วยตั้งใจที่จะให้พระพุทธองค์บวช จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุบรรพชาและอุปสมบทกุลบุตร ณ ชนบทนั้น ๆ โดยวิธีไตรสรณคมน” เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพรรษาแรกที่เริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์จนกระทั่งพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในแคว้นมคธนั้น แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักบริหาร ทั้งกลวิธีการสอนให้บุคคลรู้ตาม มีกรรมวิธีในการสอนที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลแต่มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน ทรงบริหารบุคลากรโดยการมอบหน้าที่ให้ช่วยกันออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อมอบหน้าที่แล้วก็ทรงมอบอำนาจให้ด้วยซึ่งเป็นวิธีการที่ดีของนักบริหาร คือพระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้กับพระอรหันต์ที่ทรงส่งออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ห่างไกลออกไป มีอำนาจคัดสรรบุคคลเข้ามาเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นการกระจายอำนาจซึ่งมีผลให้องค์กรเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วอีกทางหนึ่ง

2. พุทธวิธีในการจัดองค์กร

พุทธวิธีในการจัดองค์กรนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักการกระจายอำนาจ ด้วยการมอบอำนาจการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ให้กับสงฆ์ที่มีอำนาจในกิจการต่าง ๆ ของสงฆ์ ที่เรียกว่า สังฆกรรมกิจที่สงฆ์จะพึงทำ มอบอำนาจให้สงฆ์มีอำนาจรับสมาชิกใหม่เข้ามาหมู่สงฆ์ด้วยการบวชแบบญัตติจตุตถกรรม การตั้งบุคคลให้เหมาะสมกับงานหรือการตั้งเอตทัคคะ เป็นการตั้งภิกษุผู้มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ รับผิดชอบหน้าที่นั้นๆ ส่วนพระพุทธองค์เองทรงเป็นธรรมราชา คือผู้บริหารสูงสุดในองค์กรพระพุทธศาสนา ดังที่ทรงตรัสว่า “เราเป็นพระราชา เป็นราชาโดยธรรม” (ม.ม. 21/609/290) พุทธวิธีในการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนา จึงมีรูปแบบที่แน่นอน ทั้งการรับสมาชิกใหม่ หน้าที่และอำนาจของสมาชิก มีเป้าหมายอย่างชัดเจนให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติ เกิดการเกื้อกูลต่อกันและกันเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ผู้บริหารสูงสุดอันเป็นธรรมราชาได้วางให้ไว้

3. พุทธวิธีในการบริหารบุคลากร

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต) (2559 :152) กล่าวว่า วิธีบริหารงานบุคลากรของพระพุทธเจ้านั้นในหลักการแล้วไม่ต่างจากวิธีการบริหารงานบุคลากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการแบ่งสมาชิกในองค์กร

ออกเป็นแผนก (Department) เพื่อจะได้กำหนดหน้าที่ของบุคลากรให้ชัดเจน พระพุทธองค์ทรงจัดบุคลากรในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งจะบ่งบอกถึงหน้าที่ในตัวบุคคลนั่นเอง และบ่งบอกถึงหน้าที่ที่สัมพันธ์ต่อกันจนผูกพันกันเป็นองค์กรพระพุทธศาสนาขึ้น เรียกว่า พุทธบริษัท 4 (ชุมนุม, ที่ประชุม, หมู่แห่งพุทธศาสนิก, ชุมชนชาวพุทธ) ดังนี้ 1) ภิกษุบริษัท 2) ภิกษุณีบริษัท 3) อุบาสกบริษัท 4) อุบาสิกาบริษัท

ต่อมาภายหลังได้ทรงอนุญาตการบวชแก่ผู้เยาว์ด้วย เด็กที่อายุไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ชายเรียกว่า สามเณร หญิงเรียกว่าสามเณรี “ในบริษัทสี่นี้เฉพาะภิกษุณีได้สูญสิ้นไปจากโลกแล้ว แต่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ 300 ปี และจะบวชอีกไม่ได้ เพราะไม่มีอุปชฌาย์ภิกษุณี” พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ (2535 :56)

ในสมัยพระพุทธองค์นั้น ทรงพิจารณาแต่งตั้งภิกษุผู้เป็นเลิศต่าง ๆ โดยพิจารณาจากการบรรลุความสำเร็จจนเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของบุคคลนั้นจริง ๆ ซึ่งมีถึงแปดสิบตำแหน่ง คือผู้เป็นเลิศทางปัญญา ได้แก่ พระสารีบุตรมหาเถระ ผู้เป็นเลิศทางฤทธิ์ ได้แก่ พระโมคคัลลานะมหาเถระผู้เป็นเลิศทางธุดงค์ ได้แก่พระมหากัสสปมหาเถระ ผู้เป็นเลิศทางพหุสูตร ได้แก่ พระอานนทเถระผู้เป็นเลิศทางทิพยจักขุ ได้แก่ พระอนุ-รุธเถระ ผู้เป็นเลิศทางผู้มีมโนมยทธิจิตเร็ว ได้แก่ พระกุมารกัสสปเถระ ผู้เป็นเลิศทางรู้ราตรีนาน ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ผู้เป็นเลิศทางปัญญาภาวนา ได้แก่ พระมหาปณณิกเถระ ผู้เป็นเลิศทางสรุปลย่อธรรม ได้แก่ พระมหากัจจายนเถระ ผู้เป็นเลิศทางยังตระกูลให้เลื่อมใส ได้แก่ พระกาฬทายีเถระ ผู้เป็นเลิศทางการสำรวมอินทรีย์ ได้แก่พระนันทเถระผู้เป็นเลิศทางบันลือสีหนาท ได้แก่ พระปิณฑกเถระ ผู้เป็นเลิศทางการสอนภิกษุณี ได้แก่ พระนันทเถระผู้เป็นเลิศทางธรรมกถึก ได้แก่ พระปุลณเถระ ผู้เป็นเลิศทางสั่งสอนภิกษุ ได้แก่พระมหากัปปินเถระผู้เป็นเลิศทางปฏิสัมภทา ได้แก่ พระมหาโกฏฐิตเถระ ผู้เป็นเลิศทางรัตตัญญู กาล ได้แก่ พระนางประชาบดีเถรี ผู้เป็นเลิศทางทรงจีวรเรียบร้อย ได้แก่ พระโมฆราชเถระ ผู้เป็นเลิศทางปฏิภาณ ได้แก่พระราธเถระ ผู้เป็นเลิศทางยินดีในศีลสมาธิปัญญา ได้แก่ พระราหุลเถระ ผู้เป็นเลิศทางบวชด้วยศรัทธา ได้แก่ พระรัฐपालเถระ ผู้เป็นเลิศทางอยู่ป่า ได้แก่ พระเวตเถระ ผู้เป็นเลิศทางศรัทธา ได้แก่พระวักลี ผู้เป็นเลิศทางธรรมภาสิต ได้แก่ พระวังคีสเถระ ผู้เป็นเลิศทางเตโชกสิณ ได้แก่ พระสาครเถระผู้เป็นเลิศทางลาภ ได้แก่ พระสิวลีเถระ ผู้เป็นเลิศทาง โลกุตตรมาน ได้แก่ พระสุภูติเถระ ผู้เป็นเลิศทางระลึกชาติ ได้แก่ พระโสภิตเถระ, พระนางพิมพาเถรี ผู้เป็นเลิศทางแสดงธรรม ไพเราะ ได้แก่พระโสณโกฬวิสิเถระ ผู้เป็นเลิศทางทรงธรรมวินัย ได้แก่ พระอุบาลีเถระ ผู้เป็นเลิศทางมีบริวารมากได้แก่ พระอุรวลกัสสปเถระ ผู้เป็นเลิศทางยังความเลื่อมใสให้เกิด ได้แก่ พระอุปเสนเถระ เป็นต้น ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้คือ ปรมาจารย์ใหญ่ประจำวิชาที่ท่านเป็นเลิศและสามารถฝึกสอน กุลบุตรให้บรรลุคุณสมบัติเช่นเดียวกับท่านได้ ในวงการวิชาการก็เปรียบได้กับปรมาจารย์ผู้ค้นพบ ศาสตร์แต่ละสาขาในองค์กรก็เปรียบได้กับผู้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่สอนคนให้ทำงานได้ตามมาตรฐาน และกำกับกระบวนการพัฒนาให้เป็นไปตามระบบคุณภาพ

4. พุทธวิธีในการอำนวยการ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2549 :15) กล่าวว่า ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้อำนวยการการเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนาโดยพระองค์เองแล้วค่อย ๆ กระจายอำนาจในการอำนวยการให้กับพระอรหันต์เถระผู้เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ช่วยกันทำหน้าที่เหล่านี้ จนถึงสิ้นยุคพุทธกาลอำนาจนี้ก็ถูกถ่ายทอดสู่ธรรมวินัย ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอานนท์ “ดูก่อน อานนท์ ธรรมวินัยใดอันเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป” โดยมีคณะสงฆ์ทำหน้าที่อำนวยการตามหลักธรรมวินัย

พุทธวิธีในการอำนวยการคณะสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ใช้หลักธรรมที่ทรงเทศนาแก่เหล่าสาวกและพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไปตามเหตุ ทำให้การอำนวยการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีการอำนวยการเพื่อให้งานในพระพุทธศาสนาดำเนินไปได้ด้วยดีนั้นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่ไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับ “การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ” เมื่อไม่มีการใช้กำลังบังคับหรือพระเดชเพื่อไปปฏิบัติตามแล้ว จึงต้องใช้พระคุณ ก็คือความเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่จะนำพาให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ สำหรับพระพุทธเจ้านั้นทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติ และปรหิตปฏิบัติ “อรรถกถาสมบัติ หมายถึงความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ และปรหิตปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน” คุณสมบัติส่วนตัวของพระพุทธเจ้าที่ใช้ในการอำนวยการบริหารกิจการของพระพุทธศาสนาที่สำคัญก็คือความสามารถในการสื่อสาร ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559 :134-135) กล่าวว่า การสื่อสารกับบุคคลทั่วไปนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้หลัก 4 ส. สติการสอน หรือ พุทธลีลาในการ ได้แก่

- 1) สันทสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงผลให้เห็นชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา
- 2) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ
- 3) สมุตเตชนา รั้งใจให้อาจหาญแล้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก
- 4) สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบานโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

ความสามารถในการใช้หลัก 4 ส. ของพระพุทธเจ้านี้ ตรงกับพระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์ที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกหรือตรัสถึงพระองค์เองว่า ตถาคต ในความหมายว่า “ตถาคตเป็นกาลวาที เป็นสังจวาที เป็นภูตวาที เป็นอตถวาที เป็นธรรมวาที เป็นวินยวาที ในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพราะฉะนั้นชาวโลกจึงเรียกว่า ตถาคต” และโดยหลักการสำคัญของการบริหารกิจการต่าง ๆ ในคณะสงฆ์ในยุคพุทธกาลนั้น อำนาจสิทธิ์ขาดทั้งหลายทั้งปวงจะขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้า แม้จะได้มีการกระจายอำนาจ มอบหน้าที่ต่าง ๆ ให้กับพระเถระช่วยงานบริหารคณะสงฆ์ไปบ้างแล้วก็ตาม ก็เพราะความสามารถในหลัก 4 ส. ของพระพุทธองค์ และความเป็นนักบริหารที่เหนือกว่าเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ในยุคเดียวกัน คือ การรู้จักจริง จึงทำให้สามารถตั้งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรไว้ได้อย่างชัดเจน คือ การพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงดำเนินไปเพื่อการพ้นทุกข์ เป็นเป้าหมายหลักมากกว่าการตอบปัญหาหรือถกเถียงกันในเรื่องที่อยู่ นอกเหนือการประพาศพิพรมจรธรรย ดังที่ไมเคิลไรท์ (Michael Wright) นักคิดนักเขียนชาวอังกฤษได้กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าไว้ในงานเขียนของเขาว่า เหนือกว่านักปราชญ์ใด ๆ แม้ในโลกปัจจุบันพระพุทธองค์ทรงใช้ธรรมาธิปไตยในการอำนวยความสะดวกกิจการของพระพุทธศาสนา ดังที่ ทรงจำแนกไว้ใน อธิปไตยยสูตร “ภิกษุทั้งหลาย อธิปไตย (ความเป็นใหญ่) 3 ประการนี้ อธิปไตย 3 ประการอะไรบ้าง คือ

- (1) อัตตอธิปไตย คือความมีตนเป็นใหญ่
- (2) โลกาธิปไตย คือ ความมีโลกเป็นใหญ่
- (3) ธัมมาธิปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่” (อง.ติก. 34/479/184)

วิธีการบริหารองค์กรของผู้นำทั้ง 3 ประการนี้ พอสรุปได้ตามนัยของพระสูตร ดังนี้

ประการที่ 1 อัตตอธิปไตย หมายถึง การถือตนเป็นใหญ่ นักบริหารที่เป็นอัตตอธิปไตย ถือตนเองเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ เขาเชื่อมั่นตนเองสูงมาก คิดว่าตัวเองฉลาดกว่าใคร จึงไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร เขาไม่อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์เขานิยมใช้พระเดชมากกว่าพระคุณเมื่อบริหารงานนาน ๆ ไป จะไม่มีคนกล้าคัดค้านหรือทัดทาน ลงท้ายนักบริหารประเภทนี้มักเป็นเผด็จการ วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นั่นคือ งานเสร็จเร็วทันใจนักบริหาร แต่ไม่ถูกใจคนร่วมงาน เขาผูกใจคนไม่ได้ เขาได้ความสำเร็จของงาน แต่เสียเรื่องการครองใจคน

ประการที่ 2 โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่ นักบริหารประเภทนี้มีวิธีทำงานที่ตรงกันข้ามกับประเภทแรก นั่นคือ นักบริหารโลกาธิปไตยไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง เขาขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่สามารถตัดสินใจอะไร ถ้านั่งเป็นประธานอยู่ในที่ประชุม เขาจะฟังทุกฝ่ายก็จริงแต่เมื่อฝ่ายต่าง ๆ พูดขัดแย้งกัน เขาจะไม่ตัดสินใจชี้ขาด แต่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทุ่มเถียง ทะเลาะกันเองใครเสนอความคิดอะไรมา เขาเห็นคล้อยตามด้วยจนไม่ยอมตัดสินใจเด็ดขาดลงไปว่าฝ่ายไหนถูกหรือผิด ในที่สุดลูกน้องต้องวิ่งเต้นเข้าหานักบริหารประเภทนี้อยู่เรื่อยไป ผลลงเอยด้วยลูกน้องตีกันเองเพราะนักบริหารไม่ยอมวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะ

ทำตามข้อเสนอของใคร นักบริหารประเภทนี้ได้คนแต่เสียงาน นั่นคือทุกคนชอบเขา เพราะเขาเป็นคนอ่อนผู้ไม่เคยตำหนิใคร ลูกน้องจะทำงานหรือทิ้งงานก็ได้เขาไม่กล้าลงโทษ เขาสุภาพกับทุกคน แต่ต้องการร่วนวายไร้ระเบียบ และไม่มีผลงาน

ประการที่ 3 ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรม หรือหลักการเป็นสำคัญ และยึดเอาความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง เพื่อทำงานให้สำเร็จ เขายินดีรับฟังคำแนะนำจากทุกฝ่าย ซึ่งรวมทั้งคนที่ไม่ชอบเขาเป็นส่วนตัว เขาแยกเรื่องงานออกจากความขัดแย้งส่วนตัว เขายอมโง่เพื่อศึกษาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญการบริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตาธิปไตย นอกจากนี้ พระพุทธองค์ก็ไม่ใช้ทรงบริหารกิจการพระศาสนาไปตามคำนิทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระพุทธองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย แต่พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมคือหลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงหลักการบริหารที่พระพุทธองค์ใช้ในการบริหารคณะสงฆ์ไว้ในจักกวัตติสูตรว่าด้วยความเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า ก็ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการบริหารคณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงไม่แต่งตั้งผู้ใดเป็นศาสดาสืบต่อการใช้อำนาจจากพระองค์ แต่จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยมีหลักในการปกครอง คือ พระธรรมวินัย ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปได้ 3 เดือน คณะสงฆ์จึงทำปฐมสังคายนา สาเหตุเนื่องมาจากพระภิกษุบวชเมื่อแก่รูปหนึ่งชื่อสุภทัตตะ กล่าวดูหมิ่นพระธรรมวินัยพระมหากัสสปะเกรงว่า พระธรรมวินัยจะเสื่อมสูญ จึงเรียกประชุมสงฆ์อรหันต์ 500 รูปทำสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ พระมหากัสสปะเป็นประธานซักถามพระธรรมวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม พระอุบาลี เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย ในการนี้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ 7 เดือน เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2555 :7) กล่าวว่า การปฐมสังคายนามิใช่เพียงแต่กล่าวว่าพระธรรมวินัยจะเสื่อมสูญเท่านั้น แต่พระธรรมวินัยที่สังคายนาแล้วเสร็จนี้ ยังเป็นหลักการในการบริหาร โดยมีคณะสงฆ์เป็นผู้อำนวยการสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

5. พุทธวิธีในการกำกับดูแล

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549 :7) กล่าวว่า การกำกับดูแลสมาชิกในองค์กรของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน มีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง มีระวางโทษเช่นเดียวกันกับกฎหมายบ้านเมือง โดยแบ่งเป็นครุอาบัติ (อาบัติหนัก) ผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุ ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ชื่อว่า ปาราชิก ผู้พ่ายแพ้ ต้องสละสมณเพศและไม่สามารถบวชได้อีก ในส่วนที่เหลือนิระวางโทษเช่นกันแต่สามารถแก้ไขได้ ด้วยการอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดไว้แล้วอยู่มาต่ออีก 6 ราตรี หรือการบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้อง

ถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นพระภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสารถภาพความผิดต่อเพื่อน พระสงฆ์ด้วยกันพิธีสารถภาพเรียกว่า การแสดงอาบัติ ซึ่งลงท้ายด้วยคำสัญญาว่าจะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป “น ปุณฺณว กริสฺสามิ” ผลของการกำกับดูแลโดยพระวินัย ควบคุมความประพฤติของหมู่ภิกษุ ทำให้พระพุทธานุศาสนาดำรงอยู่ได้นาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตรว่า พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน เพราะมีเหตุปัจจัยดังนี้สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ที่ทรงแสดงแก่สาวก เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกันต่างโคตรกันต่างชาติกัน ออกบวช จากตระกูลต่างกัน จึงดำรงพระศาสนานั้นไว้ได้ตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน...ดอกไม้ต่างพรรณที่เขากองไว้บนพื้นกระดาน ร้อยดีแล้วด้วยด้าย ลมย่อมกระจายไม่ได้ ขจัดไม่ได้กำจัดไม่ได้ซึ่งดอกไม้เหล่านั้น คนหมู่มากอยู่รวมกันหรือเป็นบริษัทเดียวกันต้องมีวินัย วินัยจึงบัญญัติขึ้นเพื่อปกครองคนหมู่มากให้เรียบร้อย การแสดงปาติโมกข์ก็เพื่อเป็นการย้ำเตือนให้เหล่าภิกษุสาวกปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติ

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้น มาสวดให้กันและกัน ฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ 15 คำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา ทานํทํหฺลายนฺปริสุทฺธิํในศีลสิกขาบทนี้แล้วหรือ”(วิ.ม.ห. 1/300/220) ยังมีพุทธวิธีอื่น ๆ อีกที่เป็นเครื่องมือในการกำกับควบคุมดูแลสมาชิกในองค์กรที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้กับสงฆ์ ในเรื่องทรงอนุญาตพิธีปวารณาเพื่อว่ากล่าวซึ่งกันและกันพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษาแล้ว ปวารณาด้วยเหตุ 3 สถาน คือ ด้วยได้เห็น 1 ด้วยได้ฟัง 1 ด้วยสงสัย 1 การปวารณานั้น จักเป็นวิธีเหมาะสมเพื่อว่ากล่าวกันและกัน และเป็นวิธีออกจากอาบัติ เป็นวิธีเคารพพระวินัยของพวกเธอ” (วิ.ม.6/226/572) เป็นระบบการตรวจสอบกันเอง และการแก้ความขัดแย้งของสมาชิกในองค์กร ซึ่งเป็นการควบคุมตรวจสอบที่ลงทุนน้อยแต่ได้ผลดีต่อองค์กรเป็นอย่างมาก

ทุกองค์กรย่อมมีการขัดแย้งกันขึ้นในเรื่องต่างๆ สำหรับวิธีแก้ปัญหาในองค์กรสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับข้อพิพาทหรืออิกรณ์ซึ่งเรียกว่า อิกรณ์สมณะ ธรรมอันเป็นเครื่องระงับอิกรณ์ 7 อย่าง คือ

- (1) ฟังให้สัมมุขาวินัย
- (2) ฟังให้สติวินัย
- (3) ฟังให้มูฬหวินัย
- (4) ฟังให้บัญญัติกรรม
- (5) ฟังให้เยภยยสิกา
- (6) ฟังให้ตัสสปาปิยสิกา

(7) พึงให้ตีฉนวนวตถารกะเพื่อระงับอภิรณที่ที่เกิดแล้วและเกิดแล้ว” ทั้ง 7 ประการนี้เป็นหลักการในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ 4 เรื่องได้แก่

เรื่องที่ 1 วิวาทาธิรณ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ย่อมระงับด้วยวิธีระงับ 2 ประการ คือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) และ 2) ระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ (เยภยยสิกา)

เรื่องที่ 2 อนุวาทาธิรณ การโจทพ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฏฐวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระงับด้วยวิธีระงับ 4 ประการคือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) 2) ระงับด้วยยกให้ว่ามีสติ (สติวินัย) 3) ระงับด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุพหวินัย) และ 4) ระงับด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยสิกา)

เรื่องที่ 3 อาปตตาทิรณ การต้องอาบัติต่าง ๆ ระงับด้วยวิธีระงับ 3 ประการ คือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) 2) ระงับด้วยถือคำสารภาพ (ปฎิญาตกรณะ) 3) ระงับด้วยให้เลิกแล้วกัน (ตีฉนวนวตถารกะ)

เรื่องที่ 4 กิจจาธิรณ เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระงับด้วยวิธีระงับ ประการเดียวคือ ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) สารสำคัญที่ควรสังเกต ก็คือว่าการระงับอภิรณทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวนี้ จะต้องใช้สัมมุขาวินัยเป็นหลักอยู่ทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้การระงับอภิรณทุกประเภทดำเนินไปอย่างเปิดเผยและโปร่งใสต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าพระธรรมวินัย และต่อหน้าบุคคล

บทสรุป

พุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้านั้นเกี่ยวข้องกับการนำหลักของพระพุทธเจ้าไปประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครององค์กร มี 5 ประการ คือ 1) พุทธวิธีในการวางแผน 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กร 3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล 4) พุทธวิธีในการอำนวยความสะดวก และ 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล ผู้บริหารที่ดีจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ จะทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความพอใจในการทำงานของคนองค์กร และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง (References)

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2547). *แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.

- ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. (2551). *ระบบบริหารมาตรฐานพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : Pluspress.
- พ.อ.ปิ่น มุกกันต์. (2535). *พุทธศาสตร์ ภาค 1*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.
- สุริย์ และ วิเชียร มีผลกิจ. (2551). *พระพุทธกิจ 45 พรรษา*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: คอมพิวเตอร์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2555). *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
